

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2020, 4 (1): 199-233

Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım

Family, Values and Religion: A Theoretical Approach

Fatma BALCI ARVAS

Dr., Öğretmen, MEB

fatmabalci55@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-8264-623X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 14.01.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 26.06.2019
Yayın Tarihi / Published	: 26.06.2020
Yayın Sezonu	: Haziran
Pub Date Season	: June

Atıf/Cite as: BALCI ARVAS, Fatma . "Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 4 / 1 (Haziran 2019): 199-233.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/tiad>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım

Öz

Bu çalışma, evlilik ve aile hayatında önemli olan değerler ve dinin bu değerlerin desteklenmesindeki rolünü konu edinmektedir. Aile yaşamında önemli olan sevgi, saygı, güven sadakat, fedakârlık gibi aile değerleri, dinlerin de tavsiye ettiği ve aile hayatındaki önemini vurguladığı değerlerdir. Din, faydalı aile davranışları ve olumlu aile yaşamını destekleyen bir inanç sistemi sağlar. Dinlerin, aile içi geçimsizliğini önlemede ve huzurlu bir aile ortamı oluşturmada, ilişki erdemleri olarak da adlandırılan bu değerleri besleyerek yardımcı olduğu söylenebilir.

İslam dini ve kültüründe aile değerleri, genel ahlakın temel değer ve ilkelerinin bir parçasıdır. İslam, insani ilişkilerin esaslarını genel olarak merhamet ve sevgiye bağlamıştır. İster birbirine aile bağı ile bağlı olan karı-koca, anne-baba-çocuk veya akrabalar, isterse insanlık camiasını oluşturan herhangi kişiler arasındaki merhamet ve sevgi, İslam dininde insanları birbirine bağlayan en önemli bağ olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Aile, Değerler, Evlilik Doyumu, Din ve Aile

Family, Values and Religion: A Theoretical Approach

Abstract

This study deals with the values that are important in marriage and family life and the role of religion in supporting these values. Family values such as love, respect, trust, loyalty and sacrifice which are important in family life are the values that religions also recommend and emphasize their importance in family life. Religion provides useful family behavior and a belief system that supports positive family life. It can be said that religions help to prevent domestic conflict and to create a peaceful family environment by nurturing these values, also called relationship virtues.

In Islamic religion and culture, family values are part of the basic values and principles of general morality. Islam has linked the principles of human relations to compassion and love in general. Compassion and love between husband and wife, parents, children or relatives who are connected with each other by family ties, or any person forming the human community have been seen as the most important ties in Islam. Abstract should be between 100 and 150 words.

Keywords: Psychology of Religion, Family, Values, Marital Satisfaction, Religion and Family.

Giriş

Genel tanımı itibarı ile toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen aile, insan gelişimi ve psiko-sosyal yaşantısı için temel bir kurum niteliğini taşımaktadır. Aile, ilk insan toplumundan beri var olan, en kadim ve en temel kurumlardan olması sebebi ile geçmişten günümüze pek çok düşünür ve gözlemcinin dikkatini çekmiş ve çeşitli incelemelere konu olmuştur.¹ Aile hayatının başlangıcını evlilik, aile kurumunun temel öğelerini de eşler oluşturmaktadır. Evlilik, bir bireyin tüm yaşamı boyunca sevme, sevilme, güvenlik, ait olma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan bir aile ortamının kurulmasının temelini oluşturmaktadır.²

Evlilik hayatını etkileyen birçok etmen olmakla birlikte, aile içi yaşantıda önemli olan bir takım değerler vardır. Esasen insani ilişkilerde önemli olan tüm ahlaki değerler aile yaşantısında da önemlidir. Ancak bununla birlikte sevgi saygı, yardımlaşma, dayanışma, paylaşma vb. gibi değerlerin de aile hayatının temelini oluşturan değerler olduğu söylenebilir.

Önemli fonksiyonlarından biri de geniş bir değerler sistemi sunmak olan dinin, bireysel ve toplumsal ilişkilere referans kaynağı olduğu aşikârdır. Bu bağlamda en küçük toplum birimi olan aile ve bu aileyi oluşturan temel unsurlar olan eşlerin (karı-kocanın) birbirleri ile ilişkilerinde de dinin rolü önem arz etmektedir.

Tarih boyunca dini kurumlar, evli çiftlerin birbirleriyle ilişkilerinin niteliğini ve özelliklerini belirleyen merkezi bir rol oynamışlardır. Tüm dinler insanları evliliğe teşvik etmiş ve evliliğin sürdürülmesini tavsiye etmiştir. İlaveten dinler, evliliğin başlangıcından sonlandırılmasına ve eşlerin birbirleri üzerindeki yükümlülüklerinden çocuk yetiştirmeye kadar, evlilik hayatının tüm kurallarını belirlemiştir. Tüm bunları yaparken evrensel ahlaki değerlerin korunması ve ailede değerlerin merkezi rolü üzerinde vurgu yapmıştır.

1. Evlilik ve Aile Kurumu

1.1. Evlilik: Tanımlama

¹ Kadir Canatan, "Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi", *Aile Sosyolojisi*, der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı (İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2011), 21.

² Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, ed. Ahmet Akın- Eyüp Çelik (Ankara, Nobel yay., 2015), 21.

Oldukça önemli sosyo-kültürel bir olgu olduğu için evliliğin pek çok tanımı bulunmaktadır. Evlilik, kültürler arasında farklılık gösterse de tüm toplumlarda geleneksel olarak oturmuş ve resmi olarak kabul edilmiş tek birliktelik şeklidir.³ Evlilik, bir bireyin tüm yaşamı boyunca sevme, sevilme, güvenlik, ait olma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan bir aile ortamının kurulmasının temelini oluşturmaktadır.⁴ Evlilik genel olarak, iki karşı cins arasında hukuken kabul edilen ve/veya toplumca onaylanan, taraflara çeşitli hak ve yükümlülükler veren, aile kurmayı, çocuk sahibi olmayı, bu çocuklara belli bir statü sağlamayı ve kültürel, sosyo ekonomik, psikolojik, biyolojik amaçları hedefleyen bir anlaşma, dayanışma ve yasal bir ilişki olarak tanımlanabilir.⁵

Evlilik bireylerin hayatını etkileyen önemli tecrübelerden biridir. Evlilik ilişkisi bireylere fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını giderme olanağı sağlamaktadır.⁶ Maddi ve manevi doyum sağlayarak uyumlu bir birey olabilmek için evlilik gereklidir. Evlilikle birlikte bireyler statü ve ayrıcalık da kazanmaktadır.⁷ Bu şekilde toplumda bir yer edinen bireyler, evlilik kurumu sayesinde toplumla daha sağlıklı bir bütünleşme olanağı sağlamış olur.

Evlilik kurumu kişilerarası ilişkilerin en yoğun yaşandığı yerdir. Birçok insan için evlilik, bütün yakın ilişkiler içerisindeki en samimi ve devamlı olanıdır.⁸ Evlilik, iki insanın ortak yaşam belirlediği, mutlu olmayı amaçladığı bir kurumdur. İnsanların en fazla iletişim kurdukları, beklentilerinin en fazla olduğu kişiler eşleridir. Bu sebeple elde ettikleri haz ve doyum, yaşadıkları evliliğin kalitesini de belirlemektedir.⁹

³ Nevzat Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, 17. Baskı (İstanbul: Timaş yayınları, 2013), 13.

⁴ Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", 21.

⁵ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 2. Baskı (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002), 281; Davut İbrahimoğlu, *Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk*, (İstanbul: Hayat yayınları, 2003), 21; Azize N. Canel, *Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 55.

⁶ Eyüp Çelik, "Evlilik Uyumu", *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*, ed. Ahmet Akın-Eyüp Çelik, (Ankara: Nobel yayınları, 2015), 7.

⁷ Metehan Çelik, *Evlilik Doyum Ölçeği Geliştirme Çalışması*, (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 12.

⁸ R. W. Levenson, vd., "Long-Term Marriage: Age, Gender, and Satisfaction", *Psychology and Aging* 8/2 (1993), 301.

⁹ Serap Üncü, *Duygusal Zekâ ve Evlilik Doyum İlişkisi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 3.

Evlilik, yakınlık, anlayış, duyguların paylaşılması ve empati gibi önemli öğeler içeren sosyal ve duygusal desteklerle, eşlerin fiziksel, ruhsal ve sosyal iyi oluşlarına katkı sağlamaktadır.¹⁰

1.2. Aile Kurumu

Toplumun temel taşı olarak nitelendirilen aile, sosyal değerler, gelenek, görenek ve kanunların öngördüğü biçimde kadın ve erkeğin hayatlarını birleştirmek amacıyla yaptıkları sosyal sözleşme yani evlilik sonucu oluşturdukları evrensel ve sosyal bir sistem olarak tanımlanmaktadır.¹¹ Daha geniş bir ifade ile insan türünün sürekliliğini sağlayan ilk toplumsallaşma sürecini oluşturan, karşılıklı ilişkileri belirli kurallara bağlayan, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir kurumdur.¹² Ancak aile kurumu tam bir kurum gibi de görülemez. Çünkü kurumlarda genel olarak resmiyet esastır. Ailede ise resmiyet değil sevgi ve samimiyet vardır.¹³

Hangi çağ ve toplumda olursa olsun aile kurmak, insanların en önemli karakteristiği olmuştur. Aile toplumdaki diğer sosyal gruplara nazaran daima hem nitelik hem nicelik yönünden üstünlük arz eder. Toplumdaki hiçbir sosyal grubun sayısı aile sayısına ulaşamayacağı gibi hiçbir sosyal topluluğun fertleri arasındaki ilişkiler aile fertleri arasındaki kadar sıkı fıkı olamaz.¹⁴ Aile, bireye biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bir özne olarak kendini anlamlı bulduğu ve diğer kurumlarda olmayan bir ilişki örüntüsü sağlamaktadır.¹⁵ Çünkü aile, birbiriyle etkileşim içinde olan kişilerin oluşturdukları bir kurumdur. Bu kişilerden birinde ya da ilişkilerde oluşacak bir bozukluk aile sisteminin diğer yönlerini de bozmaktadır.¹⁶

Evrensel bir kurum olan aile, tüm toplumlarda genel olarak dört temel işlevi yerine getirmektedir. Bu işlevler, cinsel, ekonomik, üreme ve

¹⁰ Kurtman Ersanlı - Melek Kalkan, *Evlilik İlişkilerini Geliştirme: Kuram ve Uygulama*, (Ankara: Nobel yayınları, 2008), 2.

¹¹ Ersanlı - Kalkan, *Evlilik İlişkilerini Geliştirme: Kuram ve Uygulama*, 1.

¹² Kenan Çağan, "Ailenin İşlevleri", *Aile Sosyolojisi*, der. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım, 2. Baskı, (İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2011), 84; İbrahim Dönmezer, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, 6. Baskı, (Ankara: Hegem yayınları, 2009), 13.

¹³ Celal Yeniçeri, *Hukuki-Ahlaki-Felsefi Boyutları ve Günceli ile İslam Ailesi ve Ev İdaresi*, (İstanbul: Çamlıca yayınları, 2009), 28.

¹⁴ İbrahimoğlu, *Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk*, 68.

¹⁵ Dönmezer, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, 14.

¹⁶ Dönmezer, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, 47.

yetiştirme işlevleridir.¹⁷ Farklı açıklamalardan hareketle bu işlevlere, sosyalleştirme, aile üyelerinin birbirlerini koruması, toplumsal rol ve statüleri belirleme, boş zaman etkinliklerini gerçekleştirme, karşılıklı sevgi ortamı yaratma, duygusal destek ve dini eğitim gibi işlevler ilave edilebilir.¹⁸

Ailenin birçok fonksiyonu içerisinde psikolojik fonksiyonu en etkili ve sürekli olanıdır. Aile insana yalnızca biyolojik varlığını değil, insan olmanın bütün niteliklerini kazandırır. İnsanın bireysel varlığı adeta aile içerisinde oluşturulur, çok erken yaşlarda gelişmeye başlayan benlik yapısı ana baba ve yakın akrabalarla kurulan ilişkilerin niteliğine göre biçimlenir.¹⁹

Toplumsal bir varlık olan insan, hayatını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmek için belli bir eğitimden geçmek zorundadır. Bu eğitim süreci, bir taraftan insanın toplumsallaşmasını sağlarken, diğer taraftan da toplumsal hayata uyum sağlamasını temin edecek kimi bilgileri, değerleri ve davranış örüntülerini edinmesini sağlar. İşte bu sürecin ilk başladığı yer ailedir.²⁰ Çocuğun her türlü eğitim öğretim formasyonu belirli bir yaşa kadar aile tarafından verilir. Özellikle sosyo kültürel normlar, ahlaki değerler ve dini eğitimin temeli ailede atılır.²¹

Ailenin toplumdaki fonksiyonlarından biri de dini fonksiyonudur. Dini fonksiyonu bağlamında aile, tüm gelenek, inanç ve ibadet şekillerini nesillere en iyi aktaran bir sosyal kurumdur. Bu geleneksel işlevle aile, hem sosyal kontrolün temel harcını oluşturmakta hem de bireyin inanç fonksiyonlarını ilk kez öğretmektedir. Dini fonksiyonu bağlamında aile, tüm gelenek, inanç ve ibadet şekillerini nesillere en iyi aktaran bir sosyal kurumdur. Bu geleneksel işlevle aile, hem sosyal kontrolün temel

¹⁷ Kadir Canatan, "Aile Kavramının Tanımı", *Aile Sosyolojisi*, Der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, (İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2011), 59-60.

¹⁸ Çağan, "Ailenin İşlevleri", 85; Hüdayar C. Güngör, *Evlilik Doyumunu Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 14-15.

¹⁹ Hökekleli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, 173.

²⁰ Çağan, "Ailenin İşlevleri", 87.

²¹ Veysel Uysal, *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, (İstanbul: Dem yayınları, 2006), 26.

harcını oluşturmakta hem de bireyin inanç fonksiyonlarını ilk kez öğretmektedir.²²

Toplumlar bir makine gibi düşünülemez, toplumun makinaya dönüşmemesi güçlü bir duygusal kimliğe sahip olmasına bağlıdır. Güçlü bir duygusal yapı da esas olarak aile içerisinde kazanılır. Babalık, annelik, kardeşlik duyguları bu yapının temelini oluşturur. Bu duyguların içerisinde aidiyet, bağlanma, sahiplenme, sevmeye, yardımlaşma ve fedakârlık gibi duyguları içeren güçlü bir duyguyu yumağı oluşur.²³

2. Evlilik ve Aile Değerleri

Evlilik ve aile değerleri dediğimizde, aile ve evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için gerekli değerleri kastedeceğiz. Buradaki evlilik ve aile değerleri ile ahlaki değerler kapsamında olan ve kişisel olarak sahip olmamız gereken, ancak insani ilişkilerde daha da önem arz eden değerlerden bahsedilecektir.

Genellikle değerleri, dini, siyasal, ekonomik ve benzer açılardan ayırırız. Aile gibi temel bir sosyal grupta karşılıklı olarak işlevlerde bulunan kişiler, aile yaşantılarında uymaları gereken belirli temel değerler olduğunu bilirler. Canatan, aile kurumunu düzenleyen bu değerleri, “ailevi değerler” olarak adlandırmaktadır.²⁴ Aile değerleri, Faver’e göre, bir kişinin ailesi içerisindeki yakın ve önemser şekilde ilişkilerini sürdürmesi ve geliştirilmesine dayalıdır. Aile değerleri, kişinin yaşamının amacının ve anlamının kaynağı olarak ailesine verdiği öneme işaret eder.²⁵

“Aile değerleri” olarak ifade edilen değerler seti güncel dilde bir klişe olarak kullanılmakla birlikte, kültürel anlamda aile ile ilişkili bir dizi değer ve normu ifade etmektedir. Canatan’a göre sevgi, sadakat, dürüstlük, saygı, paylaşma, sıcaklık ve güven duygusu, bu değer ve normların başında gelmektedir. Söz konusu değer ve normlar, önemli oranda büyük dünya dinlerinin doğrudan ya da dolaylı etkileriyle

²² M. İsmail Kutupyıldızı, *Türkiye Geleneğinde Aile Tahlili ve Evlilik Sanatı*, (İstanbul: Sokak kitapları yayınları, 2013), 49-50.

²³ Vejdî Bilgin, “ Türk Toplumunda Aile Kurumunu Benimseme ve Sahiplenme Düzeyleri”, *OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1998), 388.

²⁴ Kadir Canatan, “Klasik Türk Düşüncesinde Aile ve Ailevi Değerler”, *Aile Sosyolojisi*, der. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım, 2. Baskı, (İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2011), 269.

²⁵ Bkz. Aybegüm Güngördü, “Aile Değerleri ve Dindarlığın Plansız Satın Alma Eğilimi Üzerine Etkilerine Yönelik Bir Yapısal Eşitlik Modeli”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (2016) 344.

oluşturulmuş ve günümüzde de aile yapıları üzerinde etkili olmaya devam etmektedir.²⁶

Robinson ve Blanton, ortalama 40 yıllık evli olan çiftlerle yaptıkları çalışmalarla mutlu evliliklerin özelliklerini tanımlamışlardır. Bunlar, a) Yakınlık b) Adanmışlık c) İletişim d) Benzerlik e) Paylaşılan dini yönelimdir.²⁷ Çağ ve Yıldırım da, ilişki değerleri, çatışmanın kontrolü, karar vermede ortaklık, iletişim kalitesi, cinsel ve psikolojik yakınlık ve güven, saygı, empatik anlayış ve eşitlik olarak sıralanmaktadır.²⁸

Bir başka araştırmada; eşler arasındaki uyum, beklentiler, roller, iletişim, problem çözme, kişisel farklılıkları ele alma, çocuk yetiştirme, cinsellik, samimiyet gibi değişkenler açısından incelemiş ve uyumun değerler ile yakından ilgili olduğunu saptamıştır.²⁹ Farklı çalışmalarda da araştırmacılar, mizaçtan memnuniyet, güven, aşk, sadakat ve bağlılığın evlilik doyumu ile, kıskançlık, ihanet, alkol ve ilaç kullanma ve çok para harcamanın da evlilik problemleri ve boşanma ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır.³⁰ Yapılan bir araştırmada da, uzun süreli mutlu evliliklerde bağlılık, saygı, güven, duygusal yakınlık ve arkadaşlık gibi olumlu özellikler olduğu; mutsuz evliliklerde veya boşanan çiftlerde ise çatışma ve olumsuzluklar olduğu bulunmuştur.³¹

Evlilik yaşamında bağlılığın önemine değinen Larson ve Goltz, evlilerin ahlaki değerlere daha uygun bir şekilde davranmalarını bağlılık duygusu ile ilişkilendirmişlerdir. “ ... Evliler, daha adil ve diğerkâm bir şekilde davranabilirler, çünkü onlar bağlı olmaktan daha da çok

²⁶ Kadir Canatan, “Dünya’da ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, *Aile Sosyolojisi*, der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, (İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2011), 198.

²⁷ Bkz. Güngör, *Evlilik Doyumunu Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme*, 34.

²⁸ Pınar Çağ - İbrahim Yıldırım, “Evlilik Doyumunu Yordayan İlişkisel ve Kişisel Değişkenler”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4/39 (2013), 14.

²⁹ Esmâ Ürkmez, *Dini İnanç, Tutum ve Davranışların Eşler Arası İletişime Etkisi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 104.

³⁰ Olga S. Hünler - T. Gençöz, “The Effects of Religiousness on Marital Satisfaction: Testing the Mediator Role of Marital Problem Solving Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship”, *Contemporary Family Therapy*, 27/1 (March 2005), 124.

³¹ Nilgün Öngider, “Romantik İlişki ve Evlilik Sorunları ile Başa Çıkma”, *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*, ed. Tarık Solmuş, (Ankara: Nobel yayın dağıtım, 2010), 93.

bağlıdırlar... Bağlılık, iyi bir evlilik hayatı tecrübe etmenin sonucu değildir. Bunun yerine, bağlılık, iyi (veya zayıf) evlilikleri daha iyi bir hale getirmenin bireysel ve ilişkisel kaynağıdır.”³²

Tarhan’a göre evliliğin üç temel bağı olan sevgi, saygı ve güven, eşlerin duygularına göre şekillenir. Bu üç temel bağ, birbiriyle ilintilidir ve evliliği ayakta tutar.³³ Tural’a göre ise, aile kurumu sağlam kurulmuş toplumlarda “sadakat, namus, iffet, dürüstlük, şefkat ve merhamet” başta olmak üzere, insanî yüce değerler daha kolay korunmakta ve canlılığını devam ettirmektedir.³⁴

Belen’in yaptığı araştırmada, eşler arası iletişimi besleyen en önemli değerler “doğruluk” “yalan söylememe” “dürüstlük” “sevgi” “saygı” “güven” “din” olarak belirlenmiştir. Doğruluk, dürüstlük gibi değerleri sözlü ve eylemsel olarak yaşayan çiftlerin kendinden emin ve huzurlu oldukları görülmüştür. Araştırmada misafirperverlik, affetme, cömertlik gibi değerlerin katılımcılar tarafından ifade edilmemesi oldukça manidardır. Cevapların hepsi değerlendirildiğinde özellikle “edep, sabır, misafirperverlik ve cömertlik” katılımcılar tarafından zikredilmemesi kültürümüzün en önemli değerlerinin yavaş yavaş unutulmaya başladığı izleniminin oluşmasına sebep olmuştur.³⁵

“Dünya Değerler Araştırması”, sonuçlarına göre aileyi çok önemli bulan insanların dünyadaki genel ortalaması %90’a ulaşmaktadır. Nijerya, Bosna Hersek, Endonezya, Filipinler ve Makedonya aileyi önemli gören ülkeler arasında ilk beş sıradadır. Türkiye bu sıralamada sekizinci sıradadır. Çin, Litvanya, Estonya, Letonya ve Rusya ise en alt sıralarda yer almaktadır.³⁶

“Türkiye’de Aile Değerleri” araştırmasının sonuçları da önem arz etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre öncelikle Türk toplumunda aile kurumu çok önemli görülmektedir. Araştırmaya katılanların %83,7’si “maddi ve manevi sorunlar olduğunda başvurulması gereken

³² L. E. Larson - J. W. Goltz, “Religious Participation and Marital Commitment”, *Review of Religious Research*, 30 (1989), 397.

³³ Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, 58.

³⁴ Sadık Tural, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, 4. Baskı, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000), 83’den aktaran; Fatma Z. Belen, “Eşlerarası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8/15 (Ocak-Haziran 2014), 179.

³⁵ Belen, “Eşlerarası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım”, 191.

³⁶ V. D. Inglehart, “Human Beliefs and Values”, *A Cross-Cultural Sourcebook Based on the 1999-2002 Values Surveys*, (Mexico: Singlo XXI Editores, 2004)’den aktaran; Canatan, “Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri”, 198.

ilk yer ailedir” ifadesine katıldığını belirtmiştir. Benzer şekilde “ailemin iyiliği için her türlü sıkıntıya katlanabilirim” ifadesine %90,3 oranında katılım gözlenmiştir. Akrabalık ilişkiler ve çocuklar da aile değerleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Evlilik ve eşler arası ilişkilere yönelik de önemli bulgular vardır. Evliliğin temelini sadakat olduğuna inananların oranı %89’dur. Sadakati zedeleyici davranışlar hem erkek hem kadınlar için uygun görülmemektedir. Evlilikte öne çıkan bir diğer husus da, fedakârlıktır. Görüşülen kişilerin %91,6’sı, evlilikte eşlerin her türlü fedakârlığı yapması gerektiğini düşünmektedir. Boşanmaya yönelik bakış açısını ölçen “anlaşamayan eşler boşanmaktan kaçınmamalıdır” ifadesine katılımcıların %60,6’sı katıldığını, %21,2’si katılmadığını, %18,2’si de kararsız olduğunu belirtmiştir. Aile ve din ilişkileri bağlamında da önemli sonuçlar elde edilmiştir. “aile dini ve manevi değerlerine bağlı olmalıdır” ifadesi, %87,1 oranında desteklenmektedir.³⁷

Aile, toplumdaki eğitim ve kültürel kurumların en önemlisidir. Bu sebeple aile değerlerinin ortadan kalkması, toplumun esasının yıkımı toplum kurumlarının da ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Aile konusu ile ilgilenen birçok sosyal bilimci, ailenin, içerisinde diğer toplumsal kurum ve bu kurumların fonksiyonlarının yer aldığı, tam anlamıyla küçük bir toplum olduğunu söylemektedir.³⁸ Nitekim tarihsel olarak da tüm toplumsal kurumların oluşumundan önceye dayandığı için hepsinin çekirdeğini oluşturur diyebiliriz. Bu sebeple aile değerlerinin korunması, toplumların sağlıklı bir şekilde işleyişini devam ettirmesi için hayati öneme sahiptir. Aile değerlerinin ve ailenin ortadan kalkması, toplumun hem organik hem de ahlaki olarak çözülmesine zemin hazırlayacaktır.

Farklı araştırmacılar tarafından yapılan değerlendirmelerden hareketle aile hayatında etkili olan birçok değer olduğu görülmektedir. Ancak daha detaylı bilgi vermek açısından, insani ilişkilerde, aile hayatında ve

³⁷ Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, 2010, 302-304, http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/kutuphane_61_turki_yede_aile_degerleri.pdf.

³⁸ F. H. Dowlatbadi, vd., “The Relationship Between Religious Attitudes and Marital Satisfaction Among Married Personnel of Departments of Education in Rasht City, Iran”, *International Journal of Advanced Studies in Humanities and Social Science*, 1/6 (2013), 608.

özellikle eşler arası iletişimde oldukça büyük bir etkiye sahip olduğunu düşündüğümüz bazı değerler burada ele alıp kısaca incelenecektir.

2.1. Sevgi ve Saygı

İnsani ilişkiler bağlamında en temel değerlerden olan sevgi, evlilik ilişkisine her zaman olumlu yönde katkı sağlayacak güçlerden birisidir.³⁹ Denebilir ki, toplumun temeli aile, ailenin temeli de sevgidir. Sevgi; sevdiğimiz şeyin büyümesi ve yaşaması için gösterdiğimiz etkin ilgidir. İlgi, sevginin bir unsuru olan sorumluluğu açığa çıkarır, yani diğer insanın gereksinimlerine verilen yanıttır. Sevgi, sadece hazza dayalı bir duygu değildir, bir düşünce, bir yargı, verilen bir sözdür.⁴⁰ Sevgi, bir kadınla bir erkeği anne baba yapan ve bir arada tutan en yüce, en kutsal duygudur. İnsana kendi boyutlarından öte bir derinlik enginlik ve zenginlik kazandırır. İnsani özellikleri geliştirir, zira bütün insani özellik ve değerlerin sevgiden beslendiği söylenebilir.⁴¹

Sevgi, tutku ve aşkın birbirleri ile ilişkili kavramlar olmasına rağmen aynı şeyler olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Nitekim yoğun yaşanan duygulardan olan tutku ve aşk, her zaman sevgi değerini ve bu değer sonuçları merhamet, diğerkâmlık ve sorumluluk gibi diğer değerleri beraberinde getirmez. Çünkü tensel anlamda aşk, ömür boyu sürmesi mümkün olmayan geçici bir haldir, bir erdem değildir.⁴² Bu bağlamda evlilik için aşkın değil ama sevginin zorunlu olduğu söylenebilir.

Yapılan araştırmalarda eşler arasında karşılıklı sevginin olmasının ve birbirlerine bağlılıklarının, evlilik doyumunu üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir.⁴³ Tarhan'a göre eşlerin birbirine duydukları sevgiyi canlı tutmaları, aynı zamanda nörolojik bir ihtiyaçtır. Beynin duyguları düzenleyen alanlarının sevgiye ihtiyacı vardır. Bu alanlar sevgiyle beslendiği için, sevgi olmadığı zaman beyinde bir boşluk hissi oluşur ve kişi sevilmediğini düşünür. Bu da kişinin depresif bir ruh haline girmesine ve farklı arayışlara yönelmesine sebep olur. Buna "evlilikte duygusal ihmal" denmektedir.⁴⁴

³⁹ Ürkmez, *Dini İnanç, Tutum ve Davranışların Eşler Arası İletişime Etkisi*, 42.

⁴⁰ Şennur Tutarel-Kışlak, "İlişkilerde Mutluluk Ölçeği (İMÖ): Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması", *Kriz Dergisi*, 10/1 (2002), 38.

⁴¹ Vehbi Vakkasoğlu, *Ailede Sevgi İletişimi*, 36. Baskı, (İstanbul: Nesil yay., 2012), 17.

⁴² Hayati Hökeleli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, İstanbul: DEM yayınları, 2013), 25.

⁴³ Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", 26.

⁴⁴ Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, 63.

Genellikle sevgi değeri ile birlikte zikredilen ve evlilik hayatının mutluluğu için ilk aşamada gerekli olan değerlerden biri de saygıdır. Saygı, bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan özel bir tutumdur. Saygı duyulan şeye yüksek değer verilir, hürmet ve ihtiram gösterilir; onu rahatsız etmekten, incitmekten çekinilir; ona yakın durmaya çalışılır.⁴⁵

Gerçek sevgide saygı muhakkak olmalı ve sevgi yoğunluğu eşleri birbirine karşı saygısız davranışlara itmemelidir. Nitekim sevgi, saygıdan bağımsız bir şey değil, tam tersine gerçek sevginin yansımasıdır. Eşler arası saygı sınırının muhafaza edilmesi ve kendini koruyup güvence altında hissetme duygusu, ilişkinin kalitesini ve eşlerin mutluluğunu daha da artıracaktır.⁴⁶

2.2. Güven ve Dürüstlük

İnsanlar arası ilişkilerde sevginin en önemli sonucu, güven duygusu oluşturmaktır. Güven, evliliğin sevgi ve saygı ile birlikte anılan üçüncü sacayağı olarak görülmektedir. Sevgi, eşler arasındaki güveni artırır, korkuyu azaltır. Korkunun azalması da insanın kendisini rahat hissetmesini sağlar. Sonuçta da eşler arasında dostluk duyguları ortaya çıkar.⁴⁷

Güven, kavramı özünde bir beklenti ve inanç içermektedir. Bir kişinin, karşı tarafın adil, ahlaki kurallara uygun ve öngörülebilir biçimde davranacağına ilişkin inancı temsil eder.⁴⁸ Kişilerarası ilişkilerde güven duygusu, genel olarak karşı taraf hakkındaki algılara, bilgilere, geçmiş yaşam deneyimlerine, duygulanımlara, saygıya, işbirliğine, iletişime, güven duyulan kişinin özelliklerine ve karşılıklı dayanışmaya bağlı olarak gelişir. Kazanılan, oluşturulan, sürdürülen, bazen yeniden yapılandırılan ve sürekli olarak sınanan bir yapıyı ifade eden güven duygusu insan ilişkilerinin dinamik bir özelliğidir.⁴⁹

Günümüz evliliklerinde sıkça yaşanan ihanet ve aldatmalar, yıllar boyu oluşturulan güven duygusunu bir çırpıda yok edebilir. Çoğu evlilik bu sebeple biter. Bazen o güveni yeniden tesis etmek imkânsızdır, bazen de

⁴⁵ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 39.

⁴⁶ Tanık Solmuş, *Çift, Evlilik ve Aile Terapisi*, (İstanbul: Doruk yayınları, 2011), 33.

⁴⁷ Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, 56.

⁴⁸ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 209.

⁴⁹ Solmuş, *Çift, Evlilik ve Aile Terapisi*, 17-18.

hata yapan tarafın samimi pişmanlığı ve eşinin güvenini yeniden inşa etme gayretiyle evlilik yeniden toparlanabilir.

Güvenle birebir ilişkili olan bir değer olarak dürüstlük, eşler arasında güvenin tesis edilmesi için olmazsa olmaz bir kriterdir. Evlilik hayatının uyum ve mutluluğu, düzgün bir iletişim kurabilmekten geçmektedir. Düzgün bir iletişim ise ancak birbirlerine karşı dürüst olan çiftlerin arasında tam anlamıyla sağlanabilir. Yalan, hayattaki tüm insani ilişkileri zedelediği gibi, evlilikte eşler arasındaki ilişkinin temel dinamikleri olan saygı, sevgi ve güveni de zedeleyerek evlilik hayatını derinden sarsmaktadır.

2.3. İffet ve Sadakat

İffet kavram olarak, cinsel dürtülerini kontrol etmek, namuslu olmak, nezih ve temiz olmak, saf ve lekesiz olmak, ılımlı ve alçak gönüllü olmak gibi anlamlara gelir.⁵⁰ Daha dar anlamda iffet, ahlâk kurallarının kınadığı her türlü cinsel zevkten uzak durmaktır. Karı koca arasında, evlilik kurumu çerçevesinde normal cinsel ilişkiler kurmak ise iffetlilik kabul edilir.⁵¹

İffet erdemi ile ilişkili olan ve evlilik hayatının vazgeçilmez özelliklerinden olması gereken bir erdem de sadakattir. Sadakat, hem fiziksel hem de ruhen eşine bağlılıktır. Sadakatin olmadığı yerde aldatma vardır. Sadakat, evliliğin temel şartlarından olup zedelenmesi kolay, tamiri ise çok zor bir durumdur.⁵² Evlilik ilişkilerinde yaşanan aldatma, evlilik birliği ve bütünlüğü için hem sosyal hem de psikolojik yönden tehdit oluşturan ciddi bir problemdir. Aldatma, eşler arasındaki anlaşma ve güvenin, başka bir bireyin duygusal, cinsel ya da romantik biçimde ilişkiye dâhil olması ile bozulması olarak tanımlanabilir.⁵³

Sadakatsizlik/ihanet, evlilik ilişkilerinde yaygın bir konudur, hem ilişkiye hem de çiftlere ciddi zararlar vermektedir. Sadakatsizlik, birçok romantik ilişkinin beklenen roller ve kurallarına yönelik alçakça bir ihlale karşılık gelmektedir ve ortaya çıktığında önemli yaralanmalar meydana gelir. Bu davranışın vahameti ise, devam eden bir evlilik ilişkisinde veya romantik ilişkide ortaya çıkması sebebiyledir. Yapılan araştırmalara göre, evlilik dışı ihanet ilişkileri, cinsel yolla enfeksiyon

⁵⁰ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 93.

⁵¹ Abdurrahman Kasapoğlu, "İslama Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumunu", *Bilimname*, 7/1 (2007), 151.

⁵² Vakkasoğlu, *Ailede Sevgi İletişimi*, 106-107.

⁵³ D. Kantarcı - G. Şendil, "Bağlanma ve Aldatma", *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*, ed. Tark Solmuş, 2. baskı, (İstanbul: Sistem yayınları, 2012), 284-285.

kapma sebebiyle fiziksel hastalıkların bulaşma riskini artır ve halk sağlığını ilgilendiren birçok sebeple ilişkili olma potansiyeline sahiptir.⁵⁴

Modern dönemde cinsel mutluluğu hayatın merkezine koyan anlayışlar, bireyi cinsel mutluluğu sınırsız yaşamaya teşvik ederken, özellikle de erkekleri bu konuda kontrolsüz davranmaya itmektedir.⁵⁵ Cinsellik artık aile dışında yaşanan bir deneyim olarak görülmektedir.⁵⁶

Toplumdaki ahlaki değerler azaldıkça, rastgele evlilik dışı cinsel yaşamlar da yaygınlaşmıştır. Her iki ebeveynin çocuk yetiştirmede vermeye çalıştıkları aile değerleri yavaş yavaş yok olurken, kürtaj, gayrimeşru çocuklar, fuhuş, sadakatsizlik ve evlilik dışı ilişkiler artmaya başlar. Bunların hepsi, aile bütünlüğünü bozarken, aileyi boşanmaya iten sebepler olarak işlev görmektedir.⁵⁷

2.4. Hoşgörü, Anlayış ve Empati

Aile hayatının huzuru için gerekli bir ahlaki değer olarak hoşgörü, bir konuda kolaylık ve yumuşaklıkla muamele edip anlayış göstermek, şiddet, zorluk, sertlik ve kabalıktan sakınmak manalarında kullanılmaktadır.⁵⁸

Aile içindeki ilişkilerin temelini, ana ve babanın birbirine karşı tutumu oluşturur. Onların sevgi, hoşgörü ve anlayışla sürdürdükleri karı koca ilişkisi, evin genel havasını belirler. Uyumlu ve sıcak ilişkiler ana ve babadan çocuklara doğru yayılır. Gergin ve sürtüşmeli bir karı koca ilişkisi ise, çocuklar için güvensiz ve tedirgin bir ortam yaratır.⁵⁹

Eşler arasındaki olumlu iletişimin kurulmasında en önemli etkenlerden biri, eşinin hali ile hâllenmek, şimdiki anlamı ile empati ile yaklaşarak

⁵⁴ F. D. Fincham, vd., "Faith and Unfaithfulness: Can Praying for Your Partner Reduce Infidelity?", *Journal of Personality and Social Psychology*, 99/4 (2010), 651.

⁵⁵ Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, 95.

⁵⁶ Bkz. Nazife Şişman, "Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın", *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu*, (İstanbul: İFAV yayınları, 2007), 597.

⁵⁷ K. Ahmadi - F. H. Hossein-abadi, "Religiosity, Marital Satisfaction and Child Rearing", *Pastoral Psychology*, 57 (2009), 213; A. A. Hosseinkhanzadeh - E. Niyazi, "Investigate Relationships between Religious Orientation with Public Health and Marital Satisfaction Among Married Students of University of Tehran", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15 (2011), 506.

⁵⁸ Hökekleli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 93.

⁵⁹ Hayati Hökekleli, *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*, (İstanbul: DEM yayınları, 2009), 183.

onu anlamak ve yardımcı olmaya çalışmaktır.⁶⁰ Ben-merkezcilik ve empatik anlayış birbiriyle bağdaşmaz. Empati kurabilmek için ön şartın, ben-merkezcilikten kurtulmak olduğu söylenilebilir.⁶¹ Empati, bireylerin birbirleri ile olan ilişkilerinde ve hayatın her alanında sağlıklı iletişim kurabilmeleri için gerekli bir unsurdur.⁶² Bu özellikleri ile de empatinin, hoşgörü ve anlayışlı tutum ve davranışların temelini oluşturduğu söylenebilir.

Eşlerin uyumlu bir evlilik yaşantısına sahip olmaları için duygularını paylaşmaları, empatik anlayış sergilemeleri, bireysel farkları kabul etmeleri, ilgi ve sevgi duygusunu birbirlerine iletebilmeleri gerekmektedir. Empatik anlayış eksikliği evlilikte sorun yaratma potansiyeli olan belli başlı alanlardan biridir.⁶³ Empati ile evlilik uyumuna ilişkin çeşitli çalışmalar, empatinin evlilik uyumunun önemli belirleyicilerinden bir diğeri olduğunu göstermektedir. Hem kadınlar hem erkekler için karşısındakinin bakış açısını anlamanın ve ona göre davranmanın, evlilik uyumlarını belirlemede önemli bir etmen olduğu düşünülmektedir.⁶⁴

2.5. Yardımlaşma/Dayanışma ve Paylaşma

Sağlıklı bir evlilik ilişkisinde ilişkinin sağlam temeller üzerine bina edilmesinin birkaç önemli ögesinden biri de, anlama çabası, uzlaşma, iş birliği, yardımlaşma ve paylaşımlardır.⁶⁵ Aynı ev içinde birlikte yaşayan, aynı hayatı güzellikleri ve zorlukları ile birlikte paylaşan eşlerin, birbirinin yardım ve desteğine ihtiyaç duyması çok olağandır. Eşler arasındaki karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma duygusunun ve davranışının gelişmiş olması, evlilik uyumu ve evlilikteki mutluluğu artırıcı bir etken olarak işlev görecektir. Nitekim yardımsever bir eş ile uyum sağlamak da daha kolaydır. Bir insanın sosyal duygusunu ortaya koyan en iyi ölçüt, o insanın başkalarına yardım etmeye hazırlıklı olup

⁶⁰ Vakkasoğlu, *Ailede Sevgi İletişimi*, 158.

⁶¹ Gaye Atilla, *Erillik/Dişillik Boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 76.

⁶² Ali Ayten, *Empati ve Din*, İstanbul: İz yayınları, 2010), 79.

⁶³ Şennur Tutarel-Kışlak - Işıl Göztepe, "Duygu Dışavurumu, Empati, Depresyon ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkiler", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/2 (2012), 28.

⁶⁴ Şennur Tutarel-Kışlak - F. Çabukça, "Empati Ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu İle İlişkisi", *Aile ve Toplum*, 2/5 (2002), 35-42.

⁶⁵ Hüseyin Şahin, *Güncel Problemlere Psikolojik Analizler*, (İstanbul: Akademik kitaplar yayınları, 2011), 178.

olmadığıdır.⁶⁶ Sosyal duygunun gelişmiş olması da evlilik yaşantısını ve evlilikteki sağlıklı iletişimi kolaylaştıran bir etkidir.

Evli bireyler arasındaki etkileşim, iletişim kalitesi ve ortak paylaşımlar, evlilik doyumunu etkileyebilmektedir.⁶⁷ Dayanışma, evlilik hayatının düzenli ve uyumlu yürümesini sağlayacak önemli öğelerden birisidir. Evlilikte amaç, eğer bir hayatın beraberce mutlu ve uyum içinde yaşanması ise, mümkün olan en çok şeyin birlikte yapılması, bu amacı gerçekleştirmeye imkân sağlar.⁶⁸ Yapılan bir araştırmada, eşler arasında duygu ve düşüncelerin paylaşılma derecesi arttıkça hem kadın hem de erkeklerin evlilik uyum puan ortalamaları artmaktadır. Eşlerin yaşamlarında yer alan değerlerin önceliklerinin eşleriyle benzerlik derecesi arttıkça da evlilik uyum puan ortalamalarının arttığı görülmüştür.⁶⁹

Yardımlaşma, dayanışma ve ortak paylaşımların yokluğu veya azalması ise, müşterek bir ilişki olan evlilik hayatının devamı ve mutluluğu için bir tehdit oluşturmaktadır.⁷⁰ Aile bağlarının kuvvetlenmesi ve evlilik ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde devamı için, öncelikle eşler arası ve devamında diğer aile üyeleri ve hatta yakın akrabalarla yardımlaşma, dayanışma ve ortak paylaşımların artırılması gerekmektedir.

2.6. Affedicilik

Affetme, "kişinin kendisine yönelik kusur işleyen ve onu inciten birine karşı, onun hak etmediği merhamet ve sevgiyi göstererek, gücenme, darılma, öç alma gibi olumsuz davranma hakkında vazgeçme isteği" olarak tanımlanmıştır.⁷¹ Affetme ile ilgili dört aşamadan bahsedilmektedir; ilki incinme, ikincisi nefret etme, üçüncüsü iyileşme ve dördüncüsü de ilişkiyi devam ettirmedi. İlişkinin devam edebilmesi için karşı tarafın da buna isekli olması gerekir, diğer türlü affetme süreci

⁶⁶ İbrahimoğlu, *Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk*, 35.

⁶⁷ Eyüp Çelik, "Evlilik Doyumu", 26.

⁶⁸ Z. Baltaş, - A. Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 26. Basım, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010), 107.

⁶⁹ Güngör, *Evlilik Doyumunu Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme*, 24.

⁷⁰ Ergün Yıldırım, "Toplumsal Değişme Sürecinde Aile", *Aile Sosyolojisi*, der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 2. Baskı, (İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2011), 131.

⁷¹ Ali Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37/2 (2009), 113.

iyileşme aşamasında tek taraflı olarak gerçekleştirilmiş olur.⁷² Affetme, sadece öfke ve intikam gibi olumsuz duygulardan vazgeçme değildir. Bu olumsuz duygulardan vazgeçmenin yanı sıra affetme sürecinin tamamlanması için suçluya karşı olumlu duyguların beslenmesi ve ilişkilerin düzelebileceğine dair bir ümidin olması ve canlı tutulması da gereklidir.⁷³

Affedici olma, evliliklerde önemli bir unsurdur, çünkü sıklıkla kişiler eşlerini incitir, affetmenin olmadığı ilişkilerde olumsuz iletişim meydana gelir, psikolojik şiddet ve kötü davranışlar (küfür, taciz, dayak gibi) artar ve ilişkinin pozitif boyutları manevi olarak zarar görür. Hakarete uğrayan, aldatılan ve saldırgan davranışlara maruz kalan bireyler kaçınma ve intikam davranışları göstermektedirler.⁷⁴ Bu sebeple evlilikte çatışma ortaya çıktığında affedici olma, öfke ve intikam döngüsünü kırmakta ve bunun yerine güven ve ilişki için umut oluşturmaktadır denilebilir. Ayrıca affetme, evliliğin uzun süreli olmasına (longevity) olumlu katkıda bulunmakta ve evlilikteki olumsuz döngünün kırılmasına yardımcı olduğu için evlilikteki sorunların çözümünde bir müdahale yöntemi olarak kullanılmaktadır.⁷⁵

Orathinkal ve Vansteenwegen, affetme ve evlilik doyumunun evliliğin devamı üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu araştırmada ffedicilik ve genel uyum problemi arasında negatif, evlilik doyumu arasında da pozitif ilişki tespit edilmiştir.⁷⁶

2.7. Diğerkâmlık ve Fedakârlık

Diğerkâmlık, başkasının iyiliğini isteme, başkasına faydalı olma eğilimini ifade eden bir ahlaki özellik,⁷⁷ aynı zamanda insanoğlunun bir başkasına yardım etmesi için ortaya çıkan özel bir motivasyon şeklidir.⁷⁸

⁷² Lewis B. Smedes, *Bağışlayın ve Unutun: Haketmediğiniz Yaraları İyileştirmenin Yolları*, çev. Gülder Tümer, (Ankara: HYB yayınları, 1998), 2.

⁷³ Ayten, "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", 114.

⁷⁴ Merve Atçeken, *Dindarlık, Evlilik Doyumu ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama ile İlişkisi*, (İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 12.

⁷⁵ Ebru Taysi, "Evlilikte Bağışlama: Evlilik Uyumu ve Yüklemelerin Rolü", *Türk Psikoloji Dergisi* 25/65 (2010), 41.

⁷⁶ J. Orathinkal - A. Vansteenwegen, "The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability". *Contemp. Fam. Ther.* 28, (2006), 251-260.

⁷⁷ Hökeleki, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 243.

⁷⁸ C. D. Batson, vd., "Empathy and Altruism", *Handbook of Positive Psychology*, ed. C.R. Snyder - Shane J. Lopez, (Oxford University Press, 2002), 485.

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere diğerkâmlık, fedakârlıkla ilgili bir değerdir.

Diğerkâmlığın zıttı olan egoizm/bencillik, insanın yalnız kendisiyle ilgilenmesi, ilişkide bulunduğu herkesi ve her şeyi kendi yararına kullanma isteği anlamına gelmekte, ahlak sistemlerinde ve insan davranışlarında ciddi bir kusur olarak kabul edilmektedir. Bencillik, hemen her konuda ve alanda yardımlaşmaya, dayanışmaya ve işbirliğine engel olmaktadır. Kibir, cimrilik, kin gütme, aşırı hırs, açgözlülük, tamahkârlık gibi bazı kötü huylar da, bencillik duygusundan kaynaklanabilmektedir.⁷⁹

İki farklı karakterdeki insanın bir arada yaşaması anlamında ele alındığında evlilik hayatı için fedakârlık yapmanın ne derece önemli olduğu anlaşılacaktır. Hemen her insanın hayatında fedakârlık yapmak durumunda hatta zorunda kaldığı anlar olabilir. Fedakârlık, yapıldığında insana huzur veren bir olgudur.⁸⁰ Halk arasında evlilikle ilgili yaygın bir inanç vardır, “evlilik uzlaşmadır” denilir. Ancak herhangi bir tutum veya zevk konusunda iki ayrı uçta olan karı kocanın orta noktada buluşması zordur. Bu durumda fedakârlıklar ortaya çıkmaktadır.⁸¹

Fedakârlıkların olmadığı bir evlilik hayatı yoktur. Her evlilikte az veya çok fedakârlığın olması, o evliliğin devamı ve eşlerin mutluluğu için önem arz etmektedir. Bencil olmamayı göstermenin, evlilik çatışmalarında uzlaşmaya varmanın yollarından biri fedakârlıktır. Bozulan karı-koca ilişkilerinde, eşlerden birinin olumlu davranışı, diğerinin isteklerini karşılamak uğruna kendi isteklerinden ödün vermesi, ilişkilerin düzeltilmesinde olumlu sonuçlar verir.⁸²

Tabii ki burada önemli bir nokta, fedakârlığın hep tek taraftan beklenmemesi, ya da kişinin gücünün üstünde bir fedakârlığın karşı tarafa dayatılmamasıdır. Ölçsüz yapılan fedakârlık da, aile hayatı ve

⁷⁹ Saffet Sancaklı, “Hz. Peygamber’in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsâr (Diğerkâmlık) Kavramına Verdiği Önem”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 7/17 (2006), 31.

⁸⁰ Yaşar Yiğit, *En Güzel Örnekten Rahmet Damlaları*, 3. Baskı, (Ankara: DİB yayınları, 2010), 52.

⁸¹ Baltaş, Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 107-108.

⁸² Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Evlilik Terapisi: Günümüz Psikolojisinin Verileri Ve Uygulamalarıyla Bir Mukayese”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4/2 (2004), 48.

eşler arası ilişkide, sağlıklı ve kalıcı bir iletişimi engellemektedir. Kendi arzularını daima bastırarak, sürekli başkalarını veya eşini önde tutan, hep uyan, adeta kendi varlığını yok sayan bir yaklaşım ile kalıcı iletişim kurulamaz. Çünkü insanın gücü ve fedakârlığı sınırlıdır. Bu sebeple kişiler karşı taraftan da aşırı fedakârlıklar beklememelidir. Kurulan bu sağlıklı ilişki biçimi beklenmedik bir anda kopabilir, öfke patlamalarına ve hatta boşanmalara yok açabilir.⁸³ Bu noktada eşlerin her ikisinin de evlenmeden evvel genel anlamda yaşam tarzları konusunda birbirini iyi tanması ve evlilik yaşamında karşı tarafı olduğu gibi kabullenerek anlayışlı ve hoşgörülü olması, yaşanan çatışmaların azalmasını sağlayabilir.

2.8. Şefkat ve Merhamet

Aile hayatının önemli erdemlerinden biri de, olumlu ilişkiler kurulmasını sağlayan şefkat ve merhamet değerleridir. Şefkat, çevresindeki insanları kabullenme, onlarla yakından ilgilenme, onlara sevecenlik ve sempati ile yönelme, başkasını koruma ve himaye altında bulundurmaktır.⁸⁴ Yüksek dereceli şefkat olarak da tanımlanan merhamet ise, başkasının güçsüzlük, sıkıntı ve derdine ilgi duyma, onun durumuna acıma ve şefkat gösterme, onunla birlikte ızdırap çekmedir. Merhamet iki kişi arasında yakınlaşma ve sempatiye yol açmaktadır. Bu da bir başkası ile birlikte hissetmek ya da duymaktır.⁸⁵

Evlilik yaşamında eşlerin birbirini şefkatli ve merhametli olarak algılaması, evlilik doyumları için oldukça önemlidir. Fincham ve Bradbury 'nin yaptığı boylamsal bir araştırmada 130 çift bir yıl arayla iki kez incelenmiştir. Eşinin olumsuz davranışları ile ilgili "merhametsiz" yüklemelere sahip olan eşlerin, bir yıl sonra evlilik doyumları daha da düşük çıkmıştır.⁸⁶ Bu da göstermektedir ki, eşinden merhametsiz tavır ve davranışlar gören eşin evlilik doyumu düşmekte ve aile hayatında mutsuzluklar başlamaktadır. Bu da, her iki eşin de karşılıklı olarak gösterdiği merhamet ve davranışlara yansıtılan bu değer, evlilik yaşamının devamı ve mutluluğu için gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2.9. Sabır ve Şükür

⁸³ Vakkasoğlu, *Ailede Sevgi İletişimi*, 63.

⁸⁴ Hökeleklî, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 199.

⁸⁵ Hökeleklî, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 117.

⁸⁶ F. D Fincham, - T. N. Bradbury, "Marital Satisfaction, Depression, and Attributions: A Longitudinal Analysis", *Journal of Personality and Social Psychology*, 64/3 (1993), 442-452.

İnsan hayatı her zaman kendi istediği doğrultusunda devam etmez. Yaşam içerisinde, hastalık, yakın ölümü, kaza vb. gibi başımıza gelen bir takım olumsuz olaylara dayanmamız, ya da anlaşılmadığımızı ya da zarar gördüğümüzü hissettiğimiz bir takım insanlarla ilişkimizde öfke duygularımıza yenilmememiz gerekmektedir. Tüm bu ve benzeri durumlar karşısında sakin, soğukkanlı ve dirençli olmak için ihtiyacımız olan değer, sabır erdemidir.

Sabır, her türlü zorluk, tehdit ve kayıp karşısında gönüllü bir şekilde dayanma, direnme, göğüs germe ve sonucu bekleme eğilimi olmakla birlikte duygusal, bilişsel, davranışsal boyutlarıyla yaşanan çözümleyici psikolojik bir süreç olarak tanımlanabilir. Bireyin hayatı anlamlandırmasından başlayarak ömrünün sonuna kadar sürecek yaşamsal mücadelesinde ona güç veren, denge ve uyum arayışında destek sağlayan sabır, onu başarıya götüren ve ardından mutluluk hedefine ulaşmasına aracılık eden psikolojik bir olgudur.⁸⁷ Sabır insanda otomatik olarak ortaya çıkan bir durum değil, çaba ile elde edilen bir erdemdir. Sabır yaşadığımız sorunu önce kabul etme ve sonra çözüm yolunda çaba sarfetmedir.⁸⁸

Evlilik ilişkilerinde sabır önemli bir tutum olarak değerlendirilebilir. Nitekim evlilik hayatı, güzel anları olduğu kadar zorlukları da içinde barındıran bir yaşantıdır. Bu bağlamda sabır bir başa çıkma yöntemidir. Zorluklar ve anlaşmazlıklar karşısında eşlerin birbirlerine karşı düşmanlık duyguları beslememesi için, mevcut olumsuz durumlara karşı sabırlı olunması ve öfkenin kontrol edilmesi gerekir.

Sevgiyi ifade etmenin yollarından biri de yapılanları takdir etmektir/minnettarlık. Takdir ve iltifat, herkesin anladığı ve hoşlandığı bir dildir. Bu sebeple eşler arasında karşılıklı takdir ve minnettarlık duyguları geliştirilmeli ve sözcüklerle ifade edilmelidir.⁸⁹ Minnettarlık kavramı ile birbirinin yerine kullanılabilen ancak minnettarlıktan daha kapsamlı bir kavram olan şükür ise, insanın hayat şartları içerisinde diğer insanlarla ilişki içinde olmasını sağlayan, hayatın en önemli boyutlarından biridir.⁹⁰ Şükretmek, minnettarlığa göre daha somut

⁸⁷ M. Doğan - Ç. Gülmez, "Sabır Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (2014), 264.

⁸⁸ Hökekleli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 199.

⁸⁹ Vakkasoğlu, *Ailede Sevgi İletişimi*, 153.

⁹⁰ Gülüşan Göcen, *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*, (İstanbul: DEM yayınları, 2014), 37.

yarar sağlayan ya da daha soyut olarak görülen bir tavır ve davranış karşısında kişinin duyduğu sevinç ve minnettarlığı da içine alan daha geniş bir kavramdır.⁹¹ Aile içinde sevgi ifadesi olarak kullanılan şükür kelimelerinin, aile üyelerinin birbirleri hakkında daha olumlu düşüncelere sahip olmasını sağlayarak ailevi bağları kuvvetlendirdiği söylenebilir.

2.10. Sorumluluk

Sorumluluk, kişinin kendisine verilen ya da üzerine aldığı işin sonuçlarını üstlenme, bir işi istenen nitelik ve nicelikte yapma olarak tanımlanabilir. Daha kapsamlı bir tanıma göre ise sorumluluk, kişinin kendisine ve başkalarına özen ve bakım göstermesini, yükümlülüklerini yerine getirmesini, toplumsal sürece katılmasını, acıları dindirmeye çalışmasını ve daha iyi bir dünya için çaba harcamasını içeren bir erdemdir.⁹²

Her bireyin hayatında belli sorumluluk alanları ve yerine getirmesi gereken ödevler vardır. Evlilik yaşamı da, eşlerin farklı görev ve sorumluluklarının olduğu, yapıp ettikleri ile birbirlerini tamamladıkları ve mutlu bir birliktelik için çabaladıkları bir yaşantıdır. Bu sebeple eşlerin sorumluluk duygusunun gelişmiş olması ve kendi sorumluluklarını yerine getirecek tutum ve davranışlarda bulunmaları oldukça önemlidir. Evlilikte her iki taraf için de gerçek bir huzur ve rahatlık vardır. Fakat rahatlığın anlamı, zevk ve heveslere dalıp kendisine tabi olanlardan kaçma, sosyal yükümlülüklerden uzaklaşma değildir.⁹³ Hiç kimse sorumsuz ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen bir eşle evli kalmak istemez. Evli kalmak için farklı sebepler varsa da bu evlilik, mutlu bir aile hayatının özelliklerinden uzak olacaktır.

3. Aile Değerleri ve Din

Aile yaşamında özellikle önemli olan sevgi, saygı, güven sadakat, fedakârlık vb. gibi daha önceki bölümlerde bahsi geçen aile değerleri, dinlerin de tavsiye ettiği ve aile hayatında önem verilmesini vurguladığı değerlerdir. Din ve aile kurumlarının her ikisi de benzer değerler üzerine odaklanmaları ve sosyalleşmeyi sağlamlaştırmaları açısından benzerdirler. Araştırmacılar, din ve ailenin özellikleri ve yakınlıkları

⁹¹ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 143.

⁹² Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönleriyle İnsani Değerler*, 57.

⁹³ Muhammed Ebu Zehra, *Sosyal Hayatta Aile ve Toplum*, çev. Nurettin Demir - M. Vesim Taylan, 2. Baskı, (İstanbul: Kayıhan yayınları, 2004), 106.

sebebiyle aralarında bir ilişki olabileceğini öngörmüşlerdir.⁹⁴ Din, faydalı aile davranışları ve olumlu aile yaşamını destekleyen bir inanç sistemi sağlar.⁹⁵ Dinlerin, aile içi geçimsizliğini önlemede ve huzurlu bir aile ortamı oluşturmada, ilişki erdemleri olarak da adlandırılan bu değerleri besleyerek yardımcı olduğu söylenebilir.⁹⁶

Dini kurumlar, birçok insan için ahlaki konulardaki yasaklar ve normatif beklentilerin ana kaynağıdır. Bu durum evlilik hayatı için de böyledir. Örneğin, dini öğretiler, çocuk büyüme, cinsel tutum ve davranışlar, arkadaşlık ilişkileri ve evlilikle ilgili diğer birçok konuya kadar temel beklentileri şekillendirir.⁹⁷ Dindar aile bireyleri içerisinde dini/manevi görevleri yerine getirmeye yönelik bir yetiştirme tarzı söz konusudur. Bu da dini/manevi konularla ilgili anlam ve amaçları, önemli hususları ve dini değerleri öğretmek yoluyla gerçekleşir ve aile bireyleri birbirini bu konuda cesaretlendirir.⁹⁸

Bazı araştırmacılar, aşk/sevgi, merhamet, sadakat, affetme, dürüstlük, fedakârlık ve bağlılık gibi aile değerleri kavramların dinin yerini aldığını iddia etmektedir. Nitekim bu kavramlar, dini literatür ve toplumlar kadar, dini olmayanlarda da desteklenir. Bazıları ise, bu değerlerin, psikolojik güçlerini hafifletmeksizin tabiatı gereği dini bağlamından koparılamayacak manevi yapılar olduğunda ısrar ederler.⁹⁹

Konuya çocuklar açısından yaklaştığımızda, aile-din ilişkisinin en köklü biçimi olarak değer aktarımından bahsetmek gerekmektedir. Aile, çocukların sosyo-kültürel kişiliğini etkileyen birincil sosyal çevre

⁹⁴ V. R. A. Call, - T. B. Heaton, "Religious Influence on Marital Stability", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36/3 (1997), 382.

⁹⁵ K. Ahmadi, vd., "The Influence of Religiosity on Marital Satisfaction", *Journal of Social Science*, 4/2 (2008), 104.

⁹⁶ N. M. Lambert - D. C. Dollahite, "How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve and Overcome Marital Conflict", *Family Relations* 55/4 (2006), 443.

⁹⁷ Call - Heaton, "Religious Influence on Marital Stability", 383.

⁹⁸ D.C. Dollahite, - L. D. Marks, "A Conceptual Model of Family and Religious Processes in Highly Religious Families", *Review of Religious Research* 50/4 (2009), 384.

⁹⁹ A. Mahoney, vd.. "Religion in the Home in the 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting", *Journal of Family Psychology* 15/4 (2001), 588.

grubudur. Sevgi, saygı, itaat, fedakârlık, paylaşma, yardımlaşma gibi değerlerle birlikte dini yapı da, ailede aynı zamanda kazanılır.¹⁰⁰

Yapılan araştırmalar, evlilik hayatında etkili olan farklı değerler ve bu değerler üzerindeki dinin etkisini tespit etmişlerdir. Örneğin, Belen tarafından yapılan bir araştırmada eşler arası iletişimi besleyen en önemli değerlerin “doğruluk”, “dürüstlük”, “sevgi”, “saygı” “güven” ve “din” olduğu ifade edilmiştir.¹⁰¹ Lambert ve Dollahite’in yaptığı araştırmada ise, çiftler, eşler arası uzlaşmaya, ilişki devamlılığına bağlılık ve bağışlama istekliliği yoluyla olanak sağlandığından bahsetmişlerdir. Bununla birlikte araştırmaya katılanlar, dindarlığın onlara ibadetler, kutsal metinler ve kutsal bağışlayıcılığa, şükür vasıtasıyla yardım ettiğini ifade etmişlerdir.¹⁰² Dollahite ve Marks’a göre, din evliliğe yönelik duyulan güven ve mutluluğu, sadakat ve bağlılığı, uyumu, ortak değerleri, sorunları çözümlenmeyi, evlilik devamını, saygıyı, rollerin netliğini ve paylaşılan amaçları artırmaktadır.¹⁰³ Mahoney vd.’e göre de, dini ritüeller ve birlikte dua etmek, çiftlere kendi hatalarını kabul etmek ve diğerine karşı affedici olmanın yöntemlerini vermektedir. Bu dini uygulamaların sürekli yapılması, çiftler arasında dargınlık ve düşmanlığı önleyici bir vazife görmektedir. Dini faaliyetlere katılma, çiftlere ortak değerler geliştirme imkânı sunarak, birbirlerine özellikle dini manevi ve ahlaki konularda destek olmalarını sağlamaktadır.¹⁰⁴

Din-değer-aile ilişkisinde önemli bir husus da, dinin aileye zarar verici nitelikte yasadışı aktiviteler ve maddeleri yasaklayarak bireyleri ondan uzaklaştırmasıdır.¹⁰⁵ Uyuşturucu madde kullanımı, bazı dinler için kumar oynamak ve alkol kullanmak, evlilik öncesi cinsel hayat, evlilik sonrası sadakatsizlik bunlar içerisinde sayılabilir. Dinlerde evliliğe atfedilen önem ile özellikle zinayı yasaklayan öğretiler, dinin, evlilik dışı

¹⁰⁰ Abdulkarim Bahadır, *Aile Psikolojisi ve Din*, (Konya: İdeal Usta Fot. Bas. Yay. Dağıtım. 2012), 105.

¹⁰¹ Belen, “Eşlerarası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım”, 187.

¹⁰² Lambert - Dollahite, "How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve and Overcome Marital Conflict", 448.

¹⁰³ Dollahite - Marks, “A Conceptual Model of Family and Religious Processes in Highly Religious Families”, 387.

¹⁰⁴ Mahoney, vd., “Religion in the Home in the 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting”, 587.

¹⁰⁵ Dollahite - Marks, “A Conceptual Model of Family and Religious Processes in Highly Religious Families”, 383.

ilişkilere ve bu sebeple gerçekleşen boşanmalara karşı bariyer işlevi gördüğünün de kanıtıdır.¹⁰⁶

Dindarlığın evlilik üzerindeki etkileri hakkında tanımlanan ana konulardan biri, dini katılımın çiftlere “başkalarının ihtiyaçları hakkında düşünme, daha sevgi dolu ve bağışlayıcı olma, diğerkâmlık, birbirine saygıyla davranma ve geçimsizlik çözme” konularında yardımcı olmasıdır. Lambert vd. araştırmasında bu gibi ilişki değerlerini, evlilikteki geçimsizliğin önlenmesine bağlayarak alana katkı yapmaktadır.¹⁰⁷

Din bilginleri, bütün büyük dinlerin affetmeyi teşvik eden öğretilere sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Geyer ve Baumeister’a göre, dinler birkaç şekilde affetmeyi desteklemektedirler. Öncelikle dini anlam sistemleri affediciliği bir değer olarak görüp merhamet, empati gibi duyguları teşvik edebilir. Ayrıca kutsal kitap ve dini ritüeller vasıtasıyla affetme eylemi güçlendirilebilir. İkinci olarak, din affetme davranışı için rol modeller göstererek ve bireylerin olayları ve ilişkileri affetmeyi kolaylaştıracak şekilde yorumlamalarını sağlayan dünya görüşü sunarak affediciliği kutsallaştırabilir.¹⁰⁸

Din ile sevgi temelli empati, sempati gibi olumlu duygularla bağlantılı bir duruma karşılık gelen affetme¹⁰⁹ arasındaki bir ilişkiyi öngören araştırmacılar bu iki değişken arasındaki irtibatı incelemişler ve genel olarak din ve affetme arasında anlamlı bir ilişkinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Dini anlam sisteminin affetmeyi bir değer olarak kabul edip kişileri merhamet ve empati duyguları ile affetmeye yönlendirmesi ve

¹⁰⁶ Call - Heaton, “Religious Influence on Marital Stability”, 383.

¹⁰⁷ Lambert – Dollahite, “How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve and Overcome Marital Conflict”, 446.

¹⁰⁸ A. L. Geyer, - R. F. Baumeister, “Din, Ahlak ve Öz-Denetim: Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar”, çev. Metin Güven, *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*, der. Raymond F. Paloutzian - Crystal L. Park. çev. ed. İhsan Çapçoğlu - Ali Ayten, (Ankara: Phoenix yayınları, 2013), 242.

¹⁰⁹ E. L. Worthington, vd., “Unforgiveness, Forgiveness, Religion, and Health”, *Faith and Health: Psychological Perspectives*, ed. T.G. Plante - A.C. Sherman, (New York-London: The Guilford Press, 2001), 108-109.

affetmeyi kutsallaştırmaları¹¹⁰ affetme ve din ilişkisinde dinin etkisini ortaya koymaktadır.

Eşlerin aralarındaki birleştirici unsur, kaynağını Tanrı'dan alan ve evliliği kutsal bir birliğe dönüştüren "sevgi"dir. Bu nedenle aile kurumu, sevginin gerçekleşmesi gereken en önemli sosyal ortamdır.¹¹¹ Dollahite ve Marks'a göre aileye, inananlar topluluğu veya daha geniş insan topluluklarına yönelik duyulan manevi/dini sevgi, onlara yönelik hizmet davranışını da beraberinde getirebilir.¹¹² Bu bağlamda sevginin dini olarak temellenmesinin, aile içi ilişkilerin daha sıcak daha pozitif olmasına katkıda bulunacağı söylenebilir.

Farklı dinlerde benzer aile değerlerinin vurgulanması, aile hayatının mutluluğu ile ilgili hemen hemen ortak bir değer sınıflandırmasının olduğunu da göstermektedir. Hem Tevrat hem de İncil ayetleri, kadının kocasına bağlı olmasını, kocanın da karısını sevmesini ve onlara şefkatle muamele etmesi emretmektedir.¹¹³

İslam dini ve kültüründe aile değerleri, genel ahlakın temel değer ve ilkelerinin bir parçasıdır. Ancak insani ilişkiler ve aile içi ilişkilerde özellikle vurguladığı değerler de söz konusudur. İslam dini, insani ilişkilerin esaslarını genel olarak merhamet ve sevgiye bağlamıştır.¹¹⁴ İster birbirine aile bağı ile bağlı olan karı koca veya akrabalar, isterse komşuluk ilişkileriyle birbirine bağlı olanlar yahut insanlık camiasını oluşturan herhangi kişiler arasındaki merhamet ve sevgi, insanları birbirine bağlayan en önemli bağ olarak görülmüştür.¹¹⁵ Eşler arası ilişkide de Rum Suresi 21. Ayette geçen "meveddet" ve "rahmet" ifadeleri, aile hayatında sevgi ve merhametin olmazsa olmaz değerler olduğunun bir delili olarak gösterilebilir.

İslam dininde çocukların ana babaya sadakati de vurgulanmaktadır. "Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksin, anaya babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz"¹¹⁶ ayeti, çocukların, aynı evde

¹¹⁰ M. E. McCullough, vd., "Religion and Forgiveness", *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, ed. Raymond F. Paloutzian - Crystal Park, (New York-London, The Guilford Press, 2005), 397.

¹¹¹ Bahadır, *Aile Psikolojisi ve Din*, 75.

¹¹² Dollahite - Marks, "A Conceptual Model of Family and Religious Processes in Highly Religious Families", 382.

¹¹³ Efesoslulara Mektup 5/22-33; Koloselilere Mektup, 3/19.

¹¹⁴ er-Rûm 30/21.

¹¹⁵ Ebu Zehra, *Sosyal Hayatta Aile ve Toplum*, 81.

¹¹⁶ el-Bakara 2/83.

yaşamıyor olsalar dahi anne babalarına karşı görevlerini yerine getirmeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır.

İslam dininde aile içi ilişkilerin yanı sıra akrabalık ilişkilerine de büyük bir önem verilmiş, akrabalık bağlarının devam ettirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bir ayette, Allah'ın emrettiği üç husus, "adalet, iyilik yapmak ve akrabaya bakmak"¹¹⁷ şeklinde sıralanır. Hz. Peygamber de, cennete girmesine vesile olacak arnelleri soran bir kişiye verdiği cevapta şöyle buyurmuştur: "Hiç bir şeyi ortak koşmaksızın Allah'a kullukta bulunursun, namazı kılarsın, zekâtı verirsin ve sıla-i rahim yaparsın."¹¹⁸ Ayrıca İslam dini, sıla-i rahmin terkinin yani akrabalık bağlarının kesilmesini, şiddetle kınayarak yasaklar. Bu konudaki ayetlerin birinde şöyle buyrulur: "Adını anıp kendisini vesile ederek birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a saygısızlık etmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının."¹¹⁹

Klâsik İslâm düşünürlerine göre dört temel ahlâkî erdemden biri olan iffet kavramı, cinsel alanda ahlâklı olma konusunu da içine alacak şekilde genel manada bir kullanıma sahiptir ve aile değerleri bağlamında da temel değerler arasında yer alır.¹²⁰ Çünkü iffetli olmak, evlilik söz konusu olduğunda ilk akla gelen karakterdir. Kur'an'a göre, evlenecek olan eşler iffet konusunda benzer karakter özellikleri ortaya koyabilmelidirler.¹²¹

Kur'an, kadın ve erkeği eş olarak bir araya getiren en temel duygunun sevgi olduğuna işaret etmektedir. Kur'an'a göre kadın ve erkek arasındaki bu sevgi karşılıklıdır.¹²² Kadın ve erkek arasındaki sevginin karşılıklı olması da ayrıca onların fıtraten türdeş olduklarının göstergesidir.¹²³ İslam dinine göre insanın evleneceği insanı beğenmesi ve aralarında bir ünsiyet ve sevgi oluşması önemlidir. Bu sebeple İslam insanlar arasında sevgi oluşturan nedenlerin gözetilmesini tavsiye

¹¹⁷ en-Nahl 16/90.

¹¹⁸ Buhârî, "Zekât", 1.

¹¹⁹ en-Nîsâ 4/1.

¹²⁰ Kasapoğlu, "İslama Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu-İnanç ve Ahlâk Uyumunu", 150.

¹²¹ en-Nûr 24/3.

¹²² er-Rûm 30/21.

¹²³ Çiğdem Gülmez, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık*, (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2014), 154.

etmiş, bu amaca uygun olarak erkeğin evleneceği kadını daha önceden görmesini uygun bulmuştur.¹²⁴ İnsan ilişkilerinde sevginin özel bir yeri vardır. Özellikle aile içi ilişkilerde sevgi, fertlerin gelişimini sağladığı gibi insan ilişkilerinin öğrenilmesini de sağlar.¹²⁵

Ailede nesillerin yetiştirilmesi için huzurlu bir ortama ihtiyaç vardır. Bu huzur da, eşler arasındaki karşılıklı anlayış, hoşgörü, tahammül, sabır ve fedakârlıklarla mümkün olabilecektir.¹²⁶ Kuran'da bizler için örnek olarak gösterilen Peygamberimizin sadakat, güven, iffet, fedakârlık, sevgi, hoşgörü ve mutluluk örnekleri ile dolu aile hayatı da ayrı bir önem arz etmektedir.¹²⁷

İslam dininin çerçevesini çizmeye çalıştığı aile, öncelikle toplumsal değer üreten bir kurum olarak görülmektedir. Bununla birlikte, modern dönemde Müslüman ailenin birçok ideoloji ve enformasyonlarla karşı karşıya geldiğinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu karşı karşıya geliş, ailedeki İslam ve değer boyutunu ciddi olarak etkilemiştir.¹²⁸ Bunun sonucunda ise, ailenin dini ve ahlaki değerlerden uzaklaştığı ve bu değerlerin aile içerisindeki yaşanabilirliğinin azalmaya başladığı söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Evlilik hayatını olumlu ya da olumsuz etkileyen çok fazla etken bulunmaktadır. Nitekim diğer insani ilişkiler gibi evlilik ilişkisi de oldukça girift ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Evlilik hayatını etkileyen etmenler içerisinde değerlerin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Kişilerin yaşantısının her noktasına etki eden din, bireysel ve toplumsal ilişkilere de referans kaynağıdır. Kişiler, inançları doğrultusunda yaşamlarını biçimlendirip ilişkilerini bu çerçevede şekillendirebilmektedir. Bu bağlamda en küçük toplum birimi olan aile ve bu aileyi oluşturan temel unsurlar olan eşlerin (karı-kocanın) birbirleri ile ilişkilerinde de dinin rolü önem arz etmektedir.

Dinin birey davranışını büyük ölçüde etkilediği gerçeğinden hareketle, din ile aile ve evliliğe yönelik tutumlar arasında sıkı bir ilişki olduğunu

¹²⁴ İmam Gazali, *İslam'da Evlilik ve Aile Hayatı*, çev. Mehmet Ali Kayabağlar (İstanbul: Kahraman yayınları, 1999), 70.

¹²⁵ Mahmut Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*, (İstanbul: Çamlıca yayınları, 2012), 134.

¹²⁶ İbrahim Canan, *Aile İçi Eğitim*, 7. Baskı, (İzmir: Gülyurdu yayınları, 2012), 182.

¹²⁷ Yiğit, *En Güzel Örnekten Rahmet Damlaları*, 189.

¹²⁸ M. Tekin, "Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu", *Aile Sosyolojisi*, der. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım, 2. Baskı, (İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2011), 256.

söylemek gerekir. Nitekim dini gelenekler, evliliğin önemine ve evlilik hayatının mutlu bir şekilde devam etmesine yönelik birçok öğretiye sahiptir. Evlilik hayatı ile ilgili sahip olunması gereken değerleri teşvik etmesi de evlilik hayatına ve evlilik mutluluğuna olumlu katkıda bulunduğunu göstermektedir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan aile kurumu, her ne kadar bir kurum olarak varlığını devam ettirse de, günümüz modern çağındaki toplumsal değişme ile hemen her kurumda olduğu gibi onda da kırılmaların olduğunu söylemek gerekmektedir. Modernleşmenin aile kurumu üzerindeki en önemli etkisi, ailenin fonksiyonlarındaki azalma olmuştur. Daha önceleri ekonomik, siyasi, eğitsel ve dini pek çok işlevi olan ailenin bu işlevleri modern dönemde farklı kurumlara devredilmiştir. Artık aile ağırlıklı olarak tüketim birimi haline gelmiş, ailenin odağı, üretimden bağımsızlık isteklerine ve duygusal doyuma doğru kaymıştır.¹²⁹ Bu aile türündeki evliliklerde, aşk, yakın ilişkiler ve kişisel mutluluk ön plana geçmekte, her iki cins açısından da hayat arkadaşı olarak tercih edilecek kişide aranan niteliklerin başında psikolojik doyum ön planda tutulmaktadır.¹³⁰

Günümüz dünyasında insanların nikâha yaklaşımı da önemli ölçüde değişim geçirmiştir. Modern çağın ileri endüstri ülkelerinde evliliğin özellikle gençler arasında sorgulanmaya başlanması, yeni yaşam biçimlerinin doğmasına yol açmıştır.¹³¹ 1960'larda tüm dünyada başlayan nikâh karşıtı akımlar, evlilik dışı beraber yaşamayı teşvik etmiştir.¹³² Bir çiftin evli olmadan cinsel bir ilişki içinde birlikte yaşaması, batı ülkelerinin çoğunda evliliğe alternatif yaygın bir kültür haline gelmiştir. Batı toplumlarının ilham kaynağı olan liberal görüşe göre de cinsel hayat bir kendini gerçekleştirme alanıdır ve "eğer heyecan veriyorsa" yetişkinler arasında her şey olabilir.¹³³ Bu anlayış, geleneksel

¹²⁹ Şişman, "Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın", 587; Kamil Alptekin, "Düzce İl Merkezindeki Boşanmalar Üzerine Bir Çalışma", *Toplum ve Sosyal Hizmetler*, 22/2, (2011), 38.

¹³⁰ O. Aydın - G. Baran, "Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21/2, (Ekim 2010), 120.

¹³¹ M. Ali Kirman, "Modernleşme Sürecinde Nikâhın Kutsallığı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Dinlerde Nikâh: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, 06-08 Nisan 2012), 638.

¹³² Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, 15.

¹³³ Şişman, "Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın", 603.

kültürdeki cinselliğin anlamı ve neslin devamı amacının değiştiğini ve bunları düzenleyen toplumsal ve dini kuralların artık dikkate alınmadığının göstergesidir.

Bugün modern batı toplumlarında artık ailenin tanımı değişmiş, tek ebeveynli aileler yaygınlık kazanmış, eşcinsel çiftlerden, evlat edinilen çocuklarla ya da kiralık anne veya babalardan olan çocuklarla oluşan ailelerden bahsedilmeye başlanmıştır. Batıda ailenin böyle bir değişim geçirmesinin ardında yatan nedenin, bireysellikteki artış olduğu söylenebilir. Gelenek ve din bağlarından kurtulmaya çalışan insan aileyi de kurtulması gereken bir bağ olarak addetmiştir.¹³⁴

Türk toplumunda, her ne kadar aile hayatında hızlı bir dönüşüm yaşansa ve çekirdek aile yaşantısı artsa da aile değerlerinin korunmaya çalışıldığı söylenebilir. Evlenmek ve aile kurmak hala önemini korumaktadır. Türk toplumunda dini değerlerin yaptırım gücünün de etkisi ile akrabalık ve komşuluk ilişkileri de sürdürülmeye devam etmektedir.

Günümüz toplumlarında aile sistemi değişme halindedir. Bu bağlamda ailenin kriz içinde olduğu da söylenebilir. Modernleşmenin ortaya çıkardığı manevi boşluk, aile sisteminin mana etrafındaki bütünlüğünü ortadan kaldırmıştır.¹³⁵ Geleneksel toplumlardan endüstri toplumları ve modern topluma geçişte ortaya çıkan en önemli aile problemlerinden biri, aile ruh sağlığı konusunda olmuştur. Aile terapisi konusundaki uzmanların artışı, arabulucu kriz merkezleri ve özelleşmiş yardım faaliyetlerinin artışı, aile ruh sağlığı konusunda ciddi problemler olduğunun göstergesidir. Bu da evlilik, aile ve ailenin sağlıklı bir şekilde devamı için toplumların ve devletlerin daha fazla çaba harcaması gerektiğini göstermektedir.

Evlilik ve aile ile ilgili politikalar ve projeler yürüten kurumların, aile değerlerini artırmaya yönelik çalışmalar yapmaları ve bu sayede aile mutluluğunu ve ailenin sağlıklı bir şekilde devamını sağlamaya çalışmaları tavsiye edilebilir. Aile değerleri ile ilgili ise, dini kaynaklar ve dinin aile değerlerini koruyucu ve aileyi bir arada tutmaya yardımcı olan söylemleri dikkate alınarak, dinin yaptırım gücü aktifleştirilebilir.

Hem önemli bir mutluluk kaynağı, hem de ciddi derecede stres kaynağı olabilen evlilik ve aile hayatının iyileştirilmesi, aile kurumunun devamı, eşlerin ve çocukların psiko-sosyal faydaları için gereklidir. Evlilik

¹³⁴ Şişman, "Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın", 588-589.

¹³⁵ Uysal, *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*, 28.

hayatında ortaya çıkan aksaklıklar ve mutsuzluklar, eşler ile birlikte tüm aileyi hatta genel olarak toplumu etkileyebilmektedir. Bu bakımdan daha mutlu evlilikler için, ailevi değerler ve dinin etkisi birlikte işe koşulmalı, bununla ilgili kuramsal, uygulamalı ve eğitici çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça / Reference

- Ahmadi, K. vd.. "The Influence of Religiosity on Marital Satisfaction". *Journal of Social Science* 4/2 (2008), 103-110.
- Ahmadi K. - Hossein-Abadi, F. H.. "Religiosity, Marital Satisfaction and Child Rearing". *Pastoral Psychology* 57 (2009), 211-221.
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. *Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*. (2010). http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/kutuphan_e_61_turkiyede_aile_degerleri.pdf (5Mayıs2014)
- Alptekin, K.. "Düzce İl Merkezindeki Boşanmalar Üzerine Bir Çalışma". *Toplum ve Sosyal Hizmetler* 22/2 (2011), 37-62.
- Atçeken, Merve. *Dindarlık, Evlilik Doyumunu ve Kişilik Özelliklerinin Bağışlama ile İlişkisi*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Atilla, G.. *Erillik/Dişillik Boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Aydın, O. - Baran, G.. "Toplumsal Değişme Sürecinde Evlenme ve Boşanma". *Toplum ve Sosyal Hizmetler* 21/2 (2010), 117-126.
- Ayten, Ali. "Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2009), 111-128.
- Ayten, Ali. *Empati ve Din: Türkiye'de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz yayınları, 2010.
- Bahadır, Abdulkerim. *Aile Psikolojisi ve Din*. Konya: İdeal Usta Fot. Bas. Yay. Dağıtım. 2012.
- Baltaş, Z. - Baltaş, A.. *Stres ve Başaçıkma Yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 26. Basım, 2010.

- Batson, C.D. vd.. "Empathy and Altruism". *Handbook of Positive Psychology*. ed. C.R. Snyder, Shane J. Lopez, 485-498. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Belen, F. Z.. "Eşlerarası İletişime Manevi Psikolojik Yaklaşım". *Toplum Bilimleri Dergisi* 8/15 (2014), 177-194.
- Bilgin, Vejdi. "Türk Toplumunda Aile Kurumunu Benimseme ve Sahiplenme Düzeyleri". *OMÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998). 387-413.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, 2002.
- Call, V. R. A. - Heaton, T. B.. "Religious Influence on Marital Stability". *Journal for the Scientific Study of Religion* 36/3 (1997), 382-392.
- Canan, İbrahim. *Aile İçi Eğitim*. İzmir: Gülyurdu yayınları, 7. Baskı, 2012.
- Canatan, Kadir. "Aile Kavramının Tanımı". *Aile Sosyolojisi*. der. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım. 53-64. İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Canatan, Kadir. "Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi". *Aile Sosyolojisi*. der. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım. 15-30. İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Canatan, Kadir. "Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri". *Aile Sosyolojisi*. der. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım. 197-213. İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Canatan, Kadir. "Klasik Türk Düşüncesinde Aile ve Ailevi Değerler". *Aile Sosyolojisi*. der. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım. 263-290. İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Canel, A. N.. *Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Çağ, P. - Yıldırım, İ.. "Evlilik Doyumunu Yordayan İlişkisel ve Kişisel Değişkenler". *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4/39, (2013), 13-23.
- Çağan, K.. "Ailenin İşlevleri". *Aile Sosyolojisi*. der. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım. 83-93. İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Çelik, E.. "Evlilik Doyumu". *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*. ed. Ahmet Akın - Eyüp Çelik. 21-36. Ankara: Nobel yayınları, 2015.

- Çelik, E.. "Evlilik Uyumu". *Psikolojide Güncel Kavramlar III: Aile-Evlilik*. ed. Ahmet Akın - Eyüp Çelik, 1-20. Ankara: Nobel yayınları, 2015.
- Doğan, M. - Gülmez, Ç.. "Sabır Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2014), 263-279.
- Dollahite, D.C. - Marks, L. D.. "A Conceptual Model of Family and Religious Processes in Highly Religious Families". *Review of Religious Research* 50/4 (2009), 373-391.
- Dowlatabadi, F.H. vd.. "The Relationship Between Religious Attitudes and Marital Satisfaction Among Married Personnel of Departments of Education in Rasht City, Iran". *International Journal of Advanced Studies in Humanities and Social Science* 1/6 (2013), 608-615.
- Dönmezer, İbrahim. *Ailede İletişim ve Etkileşim*. Ankara: Hegem yayınları, 6. Baskı, 2009.
- Ebu Zehra, Muhammed. *Sosyal Hayatta Aile ve Toplum*. çev. Nurettin Demir, M. Vesim Taylan, İstanbul: Kayıhan yayınları, 2. Baskı, 2004.
- Ersanlı, K. - Kalkan, M.. *Evlilik İlişkilerini Geliştirme: Kuram ve Uygulama*. Ankara: Nobel yayınları, 2008.
- Fincham, F. D. - Bradbury, T. N.. "Marital Satisfaction, Depression, and Attributions: A Longitudinal Analysis". *Journal of Personality and Social Psychology* 64/3 (1993), 442-452.
- Fincham, F. D. vd.. "Faith and Unfaithfulness: Can Praying for Your Partner Reduce Infidelity?". *Journal of Personality and Social Psychology* 99/4 (2010), 649-659.
- Geyer, A. L. - Baumeister, R. F.. "Din, Ahlak ve Öz-Denetim: Değerler, Erdemler ve Kötü Alışkanlıklar". çev. Metin Güven. *Din ve Maneviyat Psikolojisi: Yeni Yaklaşımlar ve Uygulama Alanları*. der. Raymond F. Paloutzian, Crystal L. Park. çev. ed. İhsan Çapçioğlu - Ali Ayten. 241-291. Ankara: Phoenix yayınları, 2013.
- Göcen, Gülüşan. *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. İstanbul: DEM yayınları, 2014.
- Gülmez, Çiğdem. *Kadıma Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2014.

- Güngör, H. C.. *Evlilik Doyumunu Açıklamaya Yönelik Bir Model Geliştirme*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Güngördü, A.. "Aile Değerleri ve Dindarlığın Plansız Satın Alma Eğilimi Üzerine Etkilerine Yönelik Bir Yapısal Eşitlik Modeli". *İşletme Araştırmaları Dergisi* 8/1 (2016), 342-359.
- Hosseinkhanzadeh A. A. - Niyazi, E.. "Investigate Relationships between Religious Orientation with Public Health and Marital Satisfaction Among Married Students of University of Tehran". *Procedia Social and Behavioral Sciences* 15 (2011), 505-509.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: DEM yayınları, 2009.
- Hökelekli, Hayati. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*. İstanbul: DEM yayınları, 2013.
- Hünler, O. S. - Gençöz, T.. "The Effects of Religiousness on Marital Satisfaction: Testing the Mediator Role of Marital Problem Solving Between Religiousness and Marital Satisfaction Relationship". *Contemporary Family Therapy* 27/1 (2005), 123-136.
- İbrahimoglu, Davud. *Evlilikte Doğru Seçim Ailede Mutluluk*. İstanbul: Hayat yayınları, 2003.
- İmam Gazali. *İslam'da Evlilik ve Aile Hayatı*. çev. Mehmet Ali Kayabağlar, İstanbul: Kahraman yayınları, 1999.
- Kantarci, D. - Şendil, G.. "Bağlanma ve Aldatma". *Bağlanma, Evlilik ve Aile Psikolojisi*. ed. Tarık Solmuş. 284-295. İstanbul: Sistem yayınları, 2. Baskı, 2012.
- Kasapoğlu, A.. "İslam'a Göre Evlilikte Eşler Arasında Uyum Sorunu- İnanç ve Ahlâk Uyumu". *Bilimname* 12 (2007), 137-161.
- Kirman, Mehmet Ali. "Modernleşme Sürecinde Nikâhın Kutsallığı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", *Dinlerde Nikâh: Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı (06-08 Nisan 2012)*. İzmir: Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fakültesi İslami İlimler Araştırma Vakfı. 627-645.
- Kutupyıldızı, M. İ.. *Türkiye Geleneğinde Aile Tahlili ve Evlilik Sanatı*. İstanbul: Sokak Kitapları yayınları, 2013.
- Lambert, N. M. - Dollahite, D. C.. "How Religiosity Helps Couples Prevent, Resolve and Overcome Marital Conflict". *Family Relations* 55/4 (2006), 439-449.

- Larson, L. E. - Goltz, J. W.. "Religious Participation and Marital Commitment". *Review of Religious Research* 30 (1989), 387-400.
- Levenson, R. W. vd.. "Long-Term Marriage: Age, Gender, and Satisfaction". *Psychology and Aging* 8/2 (1993), 301-313.
- Mahoney, A. vd.. "Religion in the Home in the 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting". *Journal of Family Psychology* 15/4 (2001), 559-596.
- Mccullough, M.E. vd.. "Religion and Forgiveness". *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. ed. Raymond F. Paloutzian, Crystal Park. 394-411. New York-London: The Guilford Press, 2005..
- Orathinkal, J. - Vansteenwegen, A.. "The Effect of Forgiveness on Marital Satisfaction in Relation to Marital Stability". *Contemp. Fam. Ther.* 28, (2006), 251-260.
- Öngider, Nilgün. "Romantik İlişki ve Evlilik Sorunları ile Başa Çıkma". *Romantik İlişkiler, Evlilik ve Ana-Baba-Çocuk İlişkileri*. ed. Tark Solmuş. 91-99. Ankara: Nobel yayın dağıtım, 2010.
- Sancaklı, Saffet. "Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsâr (Diğerkâmlık) Kavramına Verdiği Önem". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 7/17 (2006), 29-56.
- Smedes, L. B.. *Bağışlayın ve Unutun: Haketmediğiniz Yaraları İyileştirmenin Yolları*. çev. Gülder Tümer, Ankara: Hyb yayınları, 1998.
- Solmuş, Tark. *Çift, Evlilik ve Aile Terapisi*. İstanbul: Doruk yayınları, 2011.
- Şahin, Hüseyin. *Güncel Problemlere Psikolojik Analizler*. İstanbul: Akademik kitaplar yayınları, 2011.
- Şişman, Nazife. (2007). "Küresel Dinamikler Bağlamında Aile ve Kadın". *Günümüzde Aile Uluslararası Aile Sempozyumu (02-04 Aralık 2005.)*. 587-612. İstanbul: İFAV yayınları, 2007.
- Tarhan, Nevzat. *Evlilik Psikolojisi*. İstanbul: Timaş yayınları, 17. Baskı, 2013.
- Taysi, Ebru. "Evlilikte Bağışlama: Evlilik Uyumu ve Yüklemelerin Rolü". *Türk Psikoloji Dergisi* 25/65 (2010), 40-52.

- Tekin, M.. "Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu". *Aile Sosyolojisi*. der. Kadir Canatan-Ergün Yıldırım, 235-262. İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Tutarel-Kışlak, Ş.. "İlişkilerde Mutluluk Ölçeği (İMÖ): Güvenirlik ve Geçerlilik Çalışması". *Kriz Dergisi* 10/1 (2002), 37-43.
- Tutarel-Kışlak, Ş. - Çabukça, F.. "Empati ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu ile İlişkisi". *Aile ve Toplum* 2/5 (2002), 35-42.
- Tutarel-Kışlak, Ş. - Göztepe, I.. "Duygu Dışavurumu, Empati, Depresyon ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkiler". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/2 (2012), 27-46.
- Uysal, Veysel. *Geleneksellik-Çağdaşlık Bağlamında Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Dem yayınları, 2006.
- Üncü, Serap. *Duygusal Zekâ ve Evlilik Doyum İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ürkmez, Esmâ. *Dini İnanç, Tutum ve Davranışların Eşler Arası İletişime Etkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Vakkasoğlu, Vehbi. *Ailede Sevgi İletişimi*, İstanbul: Nesil yayınları, 36. Baskı, 2012.
- Worthington, E.L. vd.. "Unforgiveness, Forgiveness, Religion, and Health". *Faith and Health: Psychological Perspectives*. ed. T.G. Plante, A.C. Sherman. 107-138. New York-London: The Guilford Press, 2001.
- Yeniçeri, Celal. *Hukuki-Ahlaki-Felsefi Boyutları ve Günceli ile İslam Ailesi ve Ev İdaresi*. İstanbul: Çamlıca yayınları, 2009.
- Yıldırım, Ergün. "Toplumsal Değişme Sürecinde Aile". *Aile Sosyolojisi*. der. Kadir Canatan - Ergün Yıldırım. 121-138. İstanbul: Açılım Kitap yayınları, 2. Baskı, 2011.
- Yiğit, Yaşar. *En Güzel Örnekten Rahmet Damlaları*. Ankara: DİB yayınları, 3. Baskı, 2010.

